

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Єршова Наталя Юріївна

УДК 658.012:621

**ДІАГНОСТИКА У СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ
МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економічного аналізу і обліку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Тимофєєв Володимир Миколайович,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
завідувач кафедри економічного аналізу і обліку.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Турило Анатолій Михайлович,
Криворізький технічний університет,
завідувач кафедри економічного аналізу і фінансів;

кандидат економічних наук, доцент
Брінь Павло Володимирович,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування.

Захист відбудеться « 25 » березня 2009 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.050.02 у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» за адресою: 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» за адресою: 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21.

Автореферат розісланий « 19 » лютого 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Я. А. Максименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За ринкових умов, які характеризуються нестабільністю, невизначеністю зовнішнього середовища, одним із засобів успішного функціонування та розвитку вітчизняних підприємств виступає антикризове управління, інструментарій якого становить підґрунтя ефективного реагування на зміни, що загрожують нормальному функціонуванню підприємства, зниженням рівня їх негативних наслідків. Проте, відсутність на багатьох вітчизняних підприємствах цілісної високоефективної системи антикризового управління, адекватної вимогам мінливого ринкового середовища та спрямованої на забезпечення стабільного і успішного господарювання, актуалізує проблему вдосконалення та розвитку науково-методичних підходів та інструментарію антикризового управління, застосування яких сприятиме підвищенню ефективності функціонування та соціально-економічному розвитку українських підприємств.

На теперішній час існує достатньо велика кількість наукових праць, в яких на теоретико-методологічному та практичному рівнях досліджено широке коло питань, пов'язаних з діагностикою в антикризовому управлінні підприємством. Так, серед здобутків сучасної науки основу досліджень у зазначеному напрямку становлять роботи таких провідних вітчизняних науковців як І.О. Бланк, П.В. Брінь, І.П. Булеєв, Н.Ю. Брюховецька, В.А. Забродській, В.Я. Заруба, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, В.С. Король, Л.О. Лігоненко, О.І. Пушкар, О.О. Терещенко, А.М. Турило, О.М. Тридід та інші. Водночас, вагомий внесок у розвиток теорії антикризового управління, зокрема, його наукових підходів та інструментарію, методології прийняття управлінських рішень зробили такі відомі зарубіжні вчені як І. Ансофф, С.Г. Беляєв, О.П. Градов, А.Г. Грязнова, Г.П. Іванов, Є.М. Коротков, В.І Кошкін, А.П. Ковальов, Г. Саймон, Е.А. Уткін, Я.А. Фомін, Д. Форрестер, Д. Шим, Ю.В. Яковець та інші. Разом з тим, беручи до уваги численні наукові розробки, позитивний досвід роботи, накопичений в сфері діагностики в системі антикризового управління, окремі проблеми прикладного характеру не дістали належного вирішення і, залишаючись недостатньо дослідженими та методично забезпеченими, потребують подальшого розвитку як у науково-теоретичному, так і практичному аспектах. Зокрема, подальших досліджень потребують теоретико-методичні підходи до оцінки кризи підприємств машинобудівної галузі та формування і послідовності реалізації антикризових програм, інваріантних до стадії кризи та ресурсних можливостей підприємств, що дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення і розробляти варіанти поведінки в умовах флуктуаційного та мінливого ринкового середовища.

Необхідність вирішення цих науково-методичних завдань, практична значущість антикризового управління з огляду на сучасні умови господарювання підприємств зумовили актуальність дисертаційного дослідження, його науково-

практичне значення, визначили вибір теми дисертації, її мету, структуру, коло теоретичних та практичних завдань, об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі економічного аналізу і обліку НТУ «ХПІ» в межах держбюджетної теми МОН України «Теоретико-методологічні аспекти управління портфелем проектів» (№ДР 0103U001493), під час виконання якої здобувачем обґрунтовані та розроблені методичні підходи до аналізу стану та динаміки розвитку підприємств. Матеріали дослідження використовувалися при виконанні госпдоговору «Розробка антикризових заходів на базі аналізу системи фінансових показників» (ПП «Компанія Мітра», м. Харків, №ДР 0108U010187), де здобувачем як відповідальним виконавцем запропоновано рекомендації щодо удосконалення процесів прийняття рішень з вибору та формування обґрунтованих антикризових заходів.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтований розвиток теоретичних засад діагностики кризового стану машинобудівних підприємств і розробка методичних положень та науково-практичних рекомендацій щодо застосування інструментарію антикризового управління підприємствами машинобудівної галузі. Досягнення поставленої мети відбувалося за допомогою послідовного вирішення наступних завдань:

- комплексний аналіз та узагальнення існуючих підходів до економічного змісту основних категорій та понять, що супроводжують процес управління кризою; обґрунтування градації стадій кризи підприємства;
- розробка схеми структури антикризового управління машинобудівним підприємством на основі взаємозв'язків між його об'єктами;
- аналіз головних тенденції динаміки результатів діяльності підприємств машинобудування України та схильності їх до банкрутства;
- розвиток методичних засад економічного дослідження стану підприємства на підґрунті взаємозв'язків між стадіями і прийомами його проведення;
- теоретичне обґрунтування і розробка методичного підходу до діагностики стадій кризи підприємств машинобудування на основі синтезу фінансового та кластерного аналізу;
- обґрунтування і розробка теоретико-методичного підходу до вибору антикризових заходів на основі результатів діагностики стадій кризи та ресурсних можливостей підприємства.

Об'єкт дослідження – процес функціонування підприємств машинобудування в умовах кризового стану.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та практичні аспекти діагностики у системі антикризового управління підприємствами машинобудівної галузі.

Методи дослідження. Теоретичним та методологічним підґрунтям дослідження є об'єктивні закони і фундаментальні положення економічної теорії,

теорії антикризового управління, економічної діагностики, наукові праці та методичні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з цих питань.

Для досягнення поставленої мети у дисертаційній роботі були використані методи теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу – для дослідження категоріального базису антикризового управління підприємством, теоретичних засад діагностики; морфологічної декомпозиції – для визначення поняття «криза підприємства»; системного і комплексного підходу – для обґрунтування теоретико-методичного підходу до проведення економічного дослідження стану підприємства; багатовимірного статистичного аналізу (факторного, кластерного) – для розробки методичного підходу до діагностики кризи машинобудівних підприємств; дискримінантного аналізу – для класифікації підприємств за стадіями кризи; статистичні та графічні – для аналізу стану і тенденцій динаміки результатів діяльності підприємств машинобудівного комплексу України та унаочнення отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Інформаційну базу дослідження склали матеріали Агентства з питань банкрутства, статистичні матеріали Держкомстату України та Обласного управління статистики по Харківському регіону, матеріали фінансової звітності машинобудівних підприємств, спеціальна економічна література, матеріали науково-практичних конференцій, довідкові матеріали, публікації періодичних видань, статистична інформація з мережі Інтернет, а також власні дослідження здобувача і результати їх обробки.

Наукова новизна одержаних результатів:

вперше:

запропоновано теоретико-методичний підхід до діагностики кризового стану підприємств машинобудування на основі синтезу фінансового та кластерного аналізу, у якому критерієм стадій кризи є максимальне значення класифікаційної функції, що побудована на агрегованих показниках, які мають змістовну інтерпретацію, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє отримати більш обґрунтовану та надійну оцінку стадій кризи і сприятиме виділенню пріоритетних цілей та напрямків стабілізації діяльності підприємства, спрямованих на підвищення ефективності його функціонування;

удосконалено:

градацію кризового стану підприємства, що базується на використанні структурного та функціонального підходів, з виділенням стадій: дестабілізації, неорганічних змін, органічних змін, особливістю якого є поєднання принципів структурності (зв'язку) і динамічності на основі принципу функціональності, що уможливорює отримання більш надійної та об'єктивної оцінки стадій кризи;

науково-теоретичні засади діагностики в рамках антикризового управління за рахунок уточнення етапів процесу економічного дослідження стану підприємства, що, на відміну від існуючих, враховують форми антикризової реакції, що дозволяє

більш чітко позначати межі складових цього процесу і сприятиме підвищенню обґрунтованості управління підприємством в кризових умовах;

методичний підхід до формування антикризових заходів на машинобудівних підприємствах на основі синтезованої за результатами діагностики матриці станів, яка, на відміну від існуючих, візуально відображує відповідну стадію кризи та результати оцінки ресурсних можливостей підприємства, що уможливорює узгодження антикризових заходів та обсягів ресурсів, які потрібні на їх забезпечення і сприятиме селективному підходу до відбору найбільш обґрунтованих антикризових заходів;

дістали подальший розвиток:

підхід до етапів реалізації антикризового управління машинобудівними підприємствами, особливість якого полягає в забезпеченні збалансованості функцій управління на основі концепції безперервності, який дозволяє формувати механізм зворотного зв'язку для взаємної узгодженості коригуючих впливів у процесі реалізації антикризового управління;

класифікація криз підприємства на підставі систематизації існуючих підходів та уточнення їх типізації за ознаками: стадія розвитку, причини виникнення, характер розповсюдження, що дозволяє всебічно розкрити економічну природу кризи, багатоаспектність її прояву для розпізнання та успішного управління нею з урахуванням особливостей концепції антикризового управління.

Практичне значення одержаних результатів і висновків полягає у тому, що для планово-фінансових відділів машинобудівних підприємств запропоновані розробки складатимуть методичну основу обґрунтованого управління діяльністю підприємств в мінливих умовах ринкового середовища. Реалізація методичного підходу до діагностики кризового стану машинобудівних підприємств дозволяє отримати об'єктивну та надійну оцінку його стадії, уможливорює вибір обґрунтованих антикризових заходів. Реалізація викладених в роботі методичних рекомендацій буде корисною при удосконаленні вибору стратегії подальшого розвитку машинобудівних підприємств, плануванні їх поточної господарської діяльності.

Запропоновані в дисертаційній роботі висновки та рекомендації мають прикладне значення та знайшли практичне використання на підприємствах машинобудівної галузі, а саме: ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування» (довідка № ФД/0317-218 від 17.03.2008р.), ПП «Компанія Мітра» (акт впровадження № 02/06-01 від 17.06.2008р.), ВАТ «Турбоатом» (довідка № 1-40/08-450 від 24.07.2008р.) та у навчальному процесі НТУ «ХПІ» (акт № 255-06 від 15.05.2008р.) при викладанні дисциплін «Антикризове управління» та «Економічна безпека» для підготовки спеціалістів і магістрів за спеціальністю 7.050.106 «Облік та аудит» наукового та професійного спрямування.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового дослідження. Основні результати здобувача полягають в

обґрунтованому розвитку теоретичних засад діагностики кризового стану машинобудівних підприємств і розробці науково-методичних та практичних рекомендацій щодо застосування інструментарію антикризового управління машинобудівними підприємствами.

Апробація одержаних результатів. Основні результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях: XI, XII, XIII, XIV Міжнародних науково-практичних конференціях «Информационные технологии: наука, техника, технология, образование, здоровье» (м. Харків, 2003р., 2004р., 2005р., 2006р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Развитие учета и аудита как основы информационно-аналитической системы предприятия» (м. Харків, 2005р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи та пріоритети розвитку економіки України» (м. Луцьк, 2006р.), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України» (м. Дніпропетровськ, 2006р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум» (м. Харків, 2006р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Економічний та соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденція глобалізації» (м. Тернопіль, 2007р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова індустрія європейського континенту - 2007» (м. Дніпропетровськ, 2007р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові досягнення 2008» (м. Дніпропетровськ, 2008р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка підприємства: теорія та практика» (м. Київ, 2008р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 15 наукових статтях, з яких 9 – у фахових виданнях ВАК України.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 253 сторінки друкованого тексту. Робота містить 33 рисунка за текстом, 2 рисунка на 2 окремих сторінках; 43 таблиці за текстом, 5 таблиць на окремих 4 сторінках; 15 додатків на 35 сторінках, бібліографічний список літературних джерел зі 176 найменувань на 16 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, наведено дані про впровадження й апробацію основних положень, оговорено структуру роботи.

У першому розділі «**Теоретичні і методологічні аспекти антикризового управління промисловим підприємством**» розкрито основні теоретичні положення

щодо економічної сутності, проблематики та особливостей антикризового управління підприємством; розглянуто зміст основних категорій, що відбивають кризові процеси та процес діагностики кризи; удосконалено класифікацію криз підприємства; обґрунтовано схему структури антикризового управління машинобудівним підприємством; досліджено та узагальнено методичні підходи до діагностики банкрутства та оцінки кризи підприємства.

Дослідження теоретичних положень економічної теорії дозволило встановити, що категорія «криза» ставиться до процесів, що відбуваються у макроекономічних та мікроекономічних системах. За допомогою морфологічної декомпозиції з позицій економічної теорії, менеджменту та антикризового управління конкретизовано поняття «криза підприємства» як загострення протиріч на підприємстві, як соціально-економічної системи, викликане її іманентною природою, що загрожує пріоритетним цілям підприємства. Її варто розглядати як порушення рівноваги на підприємстві та як один з неминучих та закономірних (переборних) етапів у його циклічному русі, що може істотно перешкодити або навіть унеможливити подальше функціонування підприємства. На підставі аналізу та систематизації існуючих підходів доповнено класифікацію криз підприємства, в якій уточнено їх типізацію за ознаками: стадія розвитку, причини виникнення, характер розповсюдження, щодо яких у вивчених джерелах виявлено неузгодженість наукових поглядів. З позиції теорії систем, в якій принцип системності поєднується з принципом структурності (зв'язку), динамічності (включаючи розвиток) та функціональності, обґрунтовано, що криза це процес, який характеризується поглибленням розбалансованості між структурними або функціональними елементами підприємства. Тому вимірником, який на якісному рівні може оцінити кризовий стан підприємства, обрано стадію. Обґрунтовано, що кризовий стан підприємства характеризується такими стадіями: дестабілізації, неорганічних та органічних змін. Кризовий процес на підприємстві відбивається на фінансово-економічних показниках його діяльності. Конкретизація поняття «діагностика» як процесу визначення фінансового стану підприємства та оцінки можливості його зміни, уможливила представлення антикризового управління як конструктивну реакцію на виявлені в результаті діагностики зміни, що загрожують нормальному функціонуванню підприємства з використанням загальних функцій управління. При цьому, основні функції управління (аналіз, планування, організація, мотивація, контроль) зазнають змін, які полягають у зростанні ролі оперативного планування, створенні антикризового координаційного центру на підприємстві, моніторингу та управлінні з відхилень.

Дослідження теоретичних положень управління підприємством в кризових умовах дозволило зробити певні узагальнення, що становило основу для удосконалення і доповнення методичних засад та прикладних аспектів антикризового управління, визначеного одним з основних інструментів забезпечення функціонування підприємства у флуктуаційному і мінливому ринковому середовищі.

На підґрунті висновків проведеного аналізу сутності антикризового управління у дисертації обґрунтовано і запропоновано схему структури антикризового управління машинобудівним підприємством (рис. 1).

Рис. 1. Схема структури антикризового управління машинобудівним підприємством

Практичне значення даної схеми полягає в тому, що вона містить об'єкти антикризового управління, які інтегруються в єдину систему управління машинобудівним підприємством та враховує взаємозв'язки між елементами системи. Процедура антикризового управління призначена для збору та обробки інформації про об'єкти управління з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на забезпечення чи досягнення стабільного фінансово-економічного стану підприємств на всіх етапах життєвого функціонування. В рамках вказаного підходу антикризове управління є динамічною, інтегрованою, відкритою та самодостатньою системою, яка забезпечує стійкість підприємства до можливих змін. Маючи на меті розвиток теоретичних положень антикризового управління, у роботі визначено основні принципи, на яких повинна базуватися система антикризового управління, а також базові вимоги до діяльності самого підприємства.

Узагальнення та систематизація існуючих підходів дозволили обґрунтувати взаємозв'язок між результатами діагностики стану підприємства та видом антикризового управління, а саме: зростання негативних явищ зовні та всередині підприємства, які загрожують його функціонуванню, є відправним моментом при формулюванні завдань, цілей антикризового управління. Це в свою чергу, дозволило доповнити методичні положення та рекомендації щодо реалізації антикризового управління на основі уточнення послідовності та взаємоузгодженості окремих етапів цього процесу.

У другому розділі «**Аналіз стану підприємств машинобудування для діагностики кризи**» досліджено стан, тенденції динаміки результатів діяльності підприємств машинобудівної галузі, виділено та систематизовано ознаки та причини кризового стану машинобудівних підприємств; запропоновано схему економічного дослідження стану підприємства, шляхом виділення та взаємоузгодження стадій та прийомів його проведення; досліджено методи агрегування показників діяльності

підприємств; обґрунтовано та визначено систему показників для оцінки стадій кризи підприємств машинобудування.

На підставі того, що стан підприємства відображують, насамперед, результати його діяльності та використавши офіційні статистичні дані по Україні, проведено аналіз динаміки фінансових результатів машинобудівних підприємств, який дозволяє констатувати наявність позитивної тенденції щодо темпів зміни прибутку (рис. 2), вказуючи на відносну стабілізацію та поліпшення ситуації в промисловості, у тому числі у машинобудуванні. Але на фоні позитивного розвитку зростає частка збиткових машинобудівних підприємств (за три квартали 2007р. – 34,3% збиткових, якими допущено збитків на суму 1,77 млрд. грн., що в 1,3 рази більше проти аналогічного періоду 2006р.), що актуалізує потребу у впровадженні комплексу антикризових заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності підприємств. Дослідження також виявило, що незважаючи на те, що щорічні темпи виробництва продукції машинобудування випереджають темпи виробництва промислової продукції в цілому, зберігається велика залежність розвитку машинобудівних підприємств від зовнішньоекономічної діяльності. Подальший аналіз дозволив узагальнити і систематизувати ознаки та причини кризового стану підприємств промисловості, у тому числі машинобудування. Зокрема, в дисертаційній роботі виділено блок причин, викликаних діяльністю самих підприємств, які поряд з комплексом об'єктивних причин спричиняють появу кризових ситуацій на підприємствах.

Рис. 2. Тенденції змін фінансових результатів діяльності підприємств (від звичайної діяльності до оподаткування)

Таблиця 1
Фінансові результати діяльності машинобудівних підприємств за січень-жовтень 2007 року, млн. грн.

Узагальнення результатів дослідження теоретичних засад антикризового управління довело, що для отримання достовірної інформації про стан підприємства необхідно використовувати процедуру економічного дослідження, що є одним з основних понять у процесі антикризового управління, оскільки його результати являють основу для розробки обґрунтованих управлінських рішень. В дисертаційній роботі запропоновано схему економічного дослідження стану підприємства, яка узгоджує суб'єкти, об'єкти, а також сформовані в результаті взаємозв'язків потоки інформації. Обґрунтовано та виділено складові елементи процесу економічного дослідження підприємства, одними з яких виступає діагностика кризи. Ґрунтуючись

на суттєвих розбіжностях результатів оцінки вірогідності банкрутства та фінансової кризи машинобудівних підприємств, одержаних за допомогою існуючих методичних матеріалів, в роботі зроблено висновок про обмеження використання останніх у практичному аспекті і посилення актуальності і науково-практичного значення розробки методичного підходу, який би враховував вимоги системності та комплексності, долав труднощі, зумовлені непорівнянністю, різноспрямованістю, мультиколінеарністю, і при цьому засновувався на інформаційно не обтяжній системі загальноприйнятих показників. В роботі доведено, що криза на підприємстві проявляє себе на поверхні у вигляді множини вихідних ознак – коефіцієнтів, що характеризують його фінансово-господарський стан. Розрахункові значення останніх рекомендовані як інформаційна база проведення оцінки з огляду на положення про те, що саме фінансово-господарський стан є прямим відбиттям ефективності функціонування підприємств найбільш концентровано. За допомогою методу зіставлення та з урахуванням того, що на якість майбутньої оцінки суттєво впливає обраний засіб узагальнення вхідної інформації, в роботі виділено основні фінансові показники, які склали матрицю спостережень по 40 обраним для дослідження машинобудівним підприємствам Харкова та Харківського регіону. Після проведення процедури стандартизації обраних фінансових показників проводилося скорочення розмірності їхнього простору агрегуванням. При цьому враховано, що найпоширшим способом агрегування властиві недоліки, у тому числі методичного плану (проблематичність вибору значень базових показників для нормування первинних даних, суб'єктивність обґрунтування вагомості окремих показників при їх згортанні). В наявній роботі агрегування фінансових показників проводилося за двома статистичними методами: факторного та кластерного аналізу з метою підтвердження правильності та адекватності їхнього вибору. Обґрунтовано доцільність проведення центрування та нормування показників у процедурі агрегування кластерним аналізом за допомогою медіанного підходу. Результати агрегації відібраних показників по сукупності підприємств машинобудування представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Результати агрегування відібраних показників по сукупності підприємств
машинобудування

В результаті агрегування були отримані чотири кластери, приналежність показника до яких позначено символом «+». Порівняння результатів факторного аналізу з результатами кластерного уможливило висновок про наявність суттєвого

збігу між ними. Аналіз використаних відповідних статистичних методів надав змоги встановити, що факторний аналіз за своєю суттю ґрунтується на гіпотезі про багатомірний нормальний розподіл сукупності показників, тоді, як кластерний є вільним від такого припущення. Застосування медіанного підходу до визначення міри центру, масштабу та розрахунку відстаней у кластерному аналізі зробило результати кластеризації ще більш незалежними від того чи іншого закону розподілу показників.

У третьому розділі «Удосконалення діагностики у системі антикризового управління підприємством» доповнено науково-методичний інструментарій діагностики в рамках антикризового управління, розроблено методичний підхід до діагностики стадій кризи підприємств машинобудування на основі застосування запропонованої системи фінансових показників; наведені рекомендації щодо вибору антикризових заходів з урахуванням результатів діагностики для підвищення обґрунтованості управління підприємством у кризових умовах; обґрунтовано основні етапи процесу антикризового управління машинобудівним підприємством.

На підставі узагальнення існуючих розробок з питань теоретико-методичного забезпечення антикризового управління обґрунтовано залежність відбору напрямків стабілізації діяльності від стадії кризи підприємства, для подальшої оцінки якої у роботі розроблено та сформовано набір з 4-х агрегованих показників, які мають змістовну інтерпретацію, а саме: рентабельність, ділова активність, фінансова стійкість, ліквідність і платоспроможність. Подальше використання кластерного аналізу дозволило угрупувати підприємства машинобудівної галузі, обрані для дослідження, у чотири групи за ознакою, яка в найбільшій мірі характеризує відмінності між ними, що дозволяє зробити селективний підхід до оцінки стадії кризи. Для складання функцій, котрі допоможуть розрізнити підприємства машинобудування за стадіями кризи використано дискримінантний аналіз, який дозволяє отримати кількісні вираження взаємозв'язків між виявленими фінансовими показниками і базується на емпірично-індуктивному способі дослідження із широким застосування елементів економетричного моделювання, що надає йому переконливість, надійність та обґрунтованість. У роботі визначено стадії кризи підприємств машинобудування, які обрано для дослідження на основі класифікаційної функції

$$G_j = \sum_{i=1}^4 CL_{ij} \times F_i + a_j, \quad (1)$$

де G_j – значення j -ї класифікаційної функції ($j = \overline{1...m}$, $m = 4$), CL_{ij} – коефіцієнти при i -му агрегованому показнику для j -ї класифікаційної функції (отримані значення представлено у табл. 3), F_i – значення i -го агрегованого показника, a_j – постійний доданок для j -ї класифікаційної функції.

Згідно запропонованого методичного підходу, підприємство належить до того кластеру, в якому отримано максимальне значення класифікаційної функції:
 $f \in \max G_j$.

Таблиця 3

Розраховані значення коефіцієнтів при агрегованих показниках

В табл. 4 представлено результати кластеризації підприємств машинобудування за стадіями кризи, отримані на основі агрегованих показників. Жирним кольором позначено максимальне значення класифікаційної функції, яке є вирішальним для визначення стану підприємств машинобудування.

Таблиця 4

Результати аналізу стану підприємств машинобудування

Важливим завданням, що зумовило дослідження, є обґрунтування та розробка управлінських заходів для виведення підприємств з кризового стану. Обґрунтовано, що їх вибір залежить від ресурсів, що знаходяться у розпорядженні підприємства, для якісної оцінки яких пропонується використовувати вимірник - внутрішній комплексний фінансово-економічний мультиплікатор. Запропоновано методичний підхід до оцінювання рівня даного показника у вигляді ациклічного графу, що містить у собі три рівня (з можливістю виділення додаткових рівнів): 1 рівень – внутрішній комплексний фінансово-економічний мультиплікатор, 2 рівень – агреговані показники, що характеризують наявність виробничих, фінансових, кадрових та інших ресурсів (кожне підприємство в залежності від специфіки діяльності може самостійно додавати їх кількість), які складають показники 3 рівня – коефіцієнти. Розроблена шкала для оцінки показників різних рівнів.

Наступним кроком дослідження є позиціонування підприємств в матриці станів, що відображує стадію кризи та наявність ресурсів підприємства. Об'єктивно визначена позиція в такій матриці сприятиме розробці та вибору найбільш

обґрунтованих та цілеспрямованих напрямків по забезпеченню виходу підприємства з кризи та подальшого його функціонування.

З урахуванням того, що на основі обраного напрямку здійснюється розробка антикризових стратегій, виділено наступні з них: стратегія скорочення (для підприємств, які знаходяться у стадії неорганічних чи органічних змін), стратегія обмеженого росту (для підприємств, які знаходяться у стадії дестабілізації), стратегія зростання (для підприємств, які стійко працюють), які доповнено з урахуванням базових стратегій відповідно стадіям життєвого циклу підприємств. Реалізація обраної антикризової стратегії полягає у розробці та відборі діючих внутрішніх механізмів нейтралізації кризового стану підприємства – антикризових заходів. Дослідження теоретичних питань антикризового управління становить підґрунтя для запропонування рекомендацій щодо удосконалення процесу розмежування антикризових заходів в залежності від горизонтів планування (оперативні, тактичні) та структурних ознак (диференційованість, деталізація, структурованість проблем), наочне представлення яких у роботі надає можливість уявити черговість їх реалізації. Виділені у ході дослідження причини кризового стану машинобудівних підприємств склали основу запропонованих напрямків реалізації антикризових заходів захисного та наступального характеру. Для визначення моменту впровадження заходів запропоновано складання профілю фактичної стратегії, знаходження на якому «вузьких місць» інтерпретується як характеристики відповідних антикризових заходів. Обґрунтованість та ефективність антикризових заходів визначається зміною значення класифікаційної функції та переміщенням підприємства по матриці станів у зону з меншою гостротою кризи.

В роботі показано, що система антикризового управління машинобудівними підприємствами складається з взаємопов'язаних елементів (функцій, методів, прийомів), суб'єктів і об'єктів управління, де відбувається цілеспрямований вплив суб'єктів через елементи системи в необхідний стан або реакцію об'єктів, що має вхідні посилки й результує реакцію у вигляді ефекту управління. Вона є енергією, під впливом якої формується та реалізується процес антикризового управління, який розглядається як сукупність етапів (рис. 3). Згідно з концепцією безперервності, такий підхід забезпечує гармонізацію процесу реалізації антикризового управління шляхом забезпечення збалансованості функцій, а також зворотній зв'язок для взаємній узгодженості коригуючих впливів у процесі антикризового управління і спрямований на досягнення запланованих показників.

Рис. 3. Основні етапи реалізації антикризового управління та функції, які їм відповідають

Розроблені положення та пропозиції доповнюють існуючий інструментарій антикризового управління. Дієвість та практична значущість отриманих в роботі результатів доведена їх впровадженням у практику управлінської діяльності машинобудівних підприємств, що дозволило підвищити обґрунтованість управління ними на основі результатів діагностики кризового стану.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено обґрунтування, теоретичне узагальнення та перспективне вирішення науково-практичного завдання розвитку методів діагностики кризового стану машинобудівних підприємств. Основні висновки та результати, які одержано в ході дослідження, полягають у такому:

1. Обґрунтовано, що закладення теоретичних підвалин для формування цілісної системи управління підприємствами вимагає однотайності у тлумаченні категорій, що відбивають процес управління кризою, комплексний аналіз та узагальнення існуючих підходів до економічного змісту яких дозволили уточнити їх дефініції. Конкретизовано поняття «криза підприємства» як загострення протиріч на підприємстві як соціально-економічної системи, викликане її іманентною природою, що загрожує пріоритетним цілям підприємства. Оскільки кризовий процес відбивається на фінансових показниках діяльності підприємства, встановлено, що «діагностика» може розглядатися як процес визначення фінансового стану підприємства та оцінки можливості його зміни, що обумовлює представлення антикризового управління як конструктивну реакцію на виявлені в результаті діагностики зміни, що загрожують нормальному функціонуванню підприємства з використанням усіх загальних функцій менеджменту. Такі уточнення усувають певні теоретичні суперечливості в тлумаченні понять та конкретизують понятійний апарат антикризового управління. Обґрунтовано, що кризовий стан характеризується наступними стадіями: дестабілізація, неорганічні зміни, органічні зміни, відповідно до яких слід здійснювати диференційований підхід до вибору антикризових заходів.

Уточнено класифікацію криз підприємства з метою вирішення окремих проблем систематизації кризових явищ на мікрорівні, оскільки класифікаційні ознаки можна розглядати як параметри, що надають оцінку ситуації для розробки та вибору обґрунтованих управлінських рішень.

2. Розроблено схему структури антикризового управління машинобудівним підприємством на підґрунті взаємозв'язків між його об'єктами, суть якої полягає в зборі, систематизації та обробки інформації про об'єкти управління, у визначенні

взаємозв'язків між елементами системи з метою підвищення обґрунтованості управління машинобудівним підприємством в кризових умовах.

3. Проаналізовано сучасний стан, головні тенденції динаміки результатів діяльності суб'єктів господарювання - підприємств промисловості, у тому числі машинобудування України. Виявлено та систематизовано склад та характер факторів, які найбільше впливають на їх діяльність, узагальнено ознаки кризового стану машинобудівних підприємств, порівняно результати схильності їх до банкрутства за допомогою існуючих методів.

4. Обґрунтовано процес економічного дослідження стану підприємства на основі визначення та упорядкування теоретико-інструментальних процедур, реалізація яких забезпечує об'єктивну його оцінку та дозволяє більш чітко позначати межі складових цього процесу та здійснювати його більш якісно. Доведено, що відбір показників для оцінки стану підприємств машинобудівної галузі є одним з найважливіших процедур дослідження, обґрунтування системи яких здійснено за допомогою поєднання фінансового та кластерного аналізу.

5. Розроблено теоретико-методичний підхід до діагностики стадій кризи підприємств машинобудування, який ґрунтується на використанні факторного, кластерного та дискримінантного аналізу та передбачає розрахунок класифікаційних функцій на основі агрегованих показників, які мають змістовну інтерпретацію. Використання запропонованого підходу дозволяє отримати більш об'єктивну та надійну оцінку стадії кризи з метою підвищення обґрунтованості вибору альтернатив при прийнятті рішень щодо напрямків антикризових заходів.

6. Запропоновано методичний підхід до вибору та формування обґрунтованих антикризових заходів на основі результатів діагностики стадії кризи та ресурсних можливостей підприємства за допомогою матриці станів, що гармонізує процес реалізації антикризового управління. Запропонований підхід до діагностики формування набору антикризових заходів, в основу якого покладено розмежування останніх залежно від часового простору, стадій кризи, ресурсних можливостей підприємства, являє собою інструментарій для генерації та підбору найбільш обґрунтованих з них, що мають характеристики комплексності, цілеспрямованості, узгодженості, спрямованих на нейтралізацію кризоутворюючих факторів та підвищення ефективності антикризового управління машинобудівним підприємством.

7. Результати дисертаційної роботи впроваджено на підприємствах машинобудування Харківського регіону: ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування», ВАТ «Турбоатом», ПП «Компанія Мітра», а також у навчальний процес кафедри економічного аналізу і обліку НТУ «ХП».

Основні положення та науково-методичні розробки дисертації можуть бути рекомендовані для подальшого впровадження та використання у роботі підприємств машинобудування, науково-дослідних установ, управлінь державної адміністрації та

Міністерства промислової політики України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ершова Н.Ю. К вопросу экономической диагностики банкротства и финансового кризиса предприятий / Н.Ю. Ершова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2004. – №25. – С. 111–116.

2. Ершова Н.Ю. Методологічний підхід до визначення рівня кризового стану підприємства в рамках антикризового управління / Н.Ю. Ершова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький: ХНУ. – 2005. – №6. – Т2 (74). – С. 134–136.

3. Ершова Н.Ю. Огляд методичних підходів до визначення сутності та змісту антикризового управління підприємством / Н.Ю. Ершова // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: Зб. наук. праць. – Луцьк: ЛДТУ. – 2006. – Вип. 3 (10). – Ч. 3. – С. 111–117.

4. Ершова Н. Ю. Методичний підхід до створення комплексної системи антикризового управління промисловим підприємством в сучасних умовах / Н. Ю. Ершова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2006. – №13(1). – С. 113–116.

5. Ершова Н. Ю. Формування системи фінансових індикаторів для оцінки фінансового стану підприємств промисловості (на прикладі підприємств машинобудування) / Н. Ю. Ершова // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2007. – Вип. 233: В 5т. – Т. V. – С. 1263–1272.

6. Ершова Н. Ю. Оцінка стану підприємств промисловості на основі статистичного аналізу / Н. Ю. Ершова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Економічна серія. – Харків: ХНУ. – 2008. – № 802. – С. 68–72.

7. Ершова Н. Ю. Формування та оцінка ресурсних можливостей підприємств машинобудування в рамках антикризового управління / Н. Ю. Ершова // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Спец. вип. Економіка підприємства: теорія і практика. – К.: КНЕУ. – 2008. – Ч.І. – С. 202–209.

8. Тимофеев В. М. Удосконалення системи оцінки стадії кризи підприємств машинобудування / В. М. Тимофеев, Н. Ю. Ершова // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2008. – Вип. 237: В 6т. – Т.VI. – С. 110–120. Здобувачем запропонована характеристика можливих станів підприємства, розраховано показник оцінки стадій кризи підприємств машинобудівної галузі.

9. Ершова Н. Ю. Особливості формування системи антикризового управління підприємством / Н. Ю. Ершова // Вісник Національного технічного університету

«ХПІ». Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2008. – №20. – С. 11–17.

10. Єршова Н. Ю. Щодо питання стабілізації діяльності підприємства в рамках антикризового управління / Н. Ю. Єршова // «Развитие учета и аудита как основы информационно-аналитической системы предприятия» : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17–18 листоп. 2005 р.) / М-во освіти і науки України, Національний технічний університет «ХПІ». – Харків: НТУ «ХПІ». – 2005. – С. 95–98.

11. Єршова Н. Ю. Особливості криз на вітчизняних промислових підприємствах України / Н. Ю. Єршова // «Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України» : Матеріали IV всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (Дніпропетровськ, 19–20 квіт. 2006 р.) / М-во освіти і науки України, Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2006. – Т.6. – С. 100–103.

12. Єршова Н. Ю. Основні напрямки побудови економічного дослідження підприємства в межах антикризового управління / Н. Ю. Єршова // Економічна думка: Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених [«Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації»], (Тернопіль, 22–23 лютого 2007 р.) / М-во освіти і науки України, Тернопіл. нац. екон. ун-т. – Тернопіль: ТНЕУ. – 2007. – Ч1. – С. 226–228.

13. Єршова Н. Ю. Криза на мікрорівні: економічний зміст та фактори, що її зумовлюють / Н. Ю. Єршова // Ekonomické vědy: Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. [«Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2007»], (www.rusnauka.com., 01–15 prosin. 2007 r.) – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o. – 2007. – Díl 3. – P. 30–32.

14. Єршова Н. Ю. Щодо питання оцінки потенціалу підприємства / Н. Ю. Єршова // «Економіка підприємства: теорія і практика»: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 бер. 2008 р.) / М-во освіти і науки України, Київск. нац. екон. ун-т імені В. Гетьмана. – К.: КНЕУ. – 2008. – №16. – С. 16–26.

15. Єршова Н. Ю. Антикризове управління підприємством: проблематика та завдання на сучасному етапі / Н. Ю. Єршова // Ekonomické vědy: Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. [«Vědecké myšlené inflačního století – 2008»], (www.rusnauka.com., 15–31 prosin. 2008 r.) – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o. – 2008. – Díl 2. – P. 51–54.

АНОТАЦІЇ

Єршова Н. Ю. Діагностика у системі антикризового управління машинобудівними підприємствами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Національний технічний університет «Харківській політехнічний інститут». – Харків, 2009.

Дисертаційну роботу присвячено актуальним проблемам теоретичних, методичних і прикладних аспектів діагностики у системі антикризового управління підприємствами машинобудування. У роботі досліджено підходи до економічного змісту основних категорій та понять, що супроводжують процес управління кризою. Конкретизовано поняття «криза підприємства» як крайнє загострення протиріч на підприємстві як соціально-економічній системі, викликаний її іманентною природою, що загрожує пріоритетним цілям підприємства. Обґрунтовано з позиції системного та функціонального підходів градацію кризи підприємства за стадіями дестабілізації, неорганічних та органічних змін. Розроблено схему структури антикризового управління машинобудівним підприємством на основі взаємозв'язків між його об'єктами. Визначено тенденції динаміки результатів діяльності машинобудівних підприємств України та систематизовано причини та особливості їх кризового стану. Розроблено методичний підхід до діагностики стадій кризи підприємств машинобудування, який ґрунтується на використанні методів фінансового, факторного, кластерного та дискримінантного аналізу. Використання запропонованого підходу дозволяє отримати більш об'єктивну та надійну оцінку стадій кризи з метою підвищення обґрунтованості вибору альтернатив при прийнятті рішень щодо напрямків антикризових заходів. Запропоновано методичний підхід до вибору антикризових заходів на основі результатів діагностики стадії кризи та ресурсних можливостей підприємства за допомогою матриці станів, що обумовлює селективний підхід до вибору найбільш обґрунтованих та ефективних з них.

Ключові слова: діагностика діяльності машинобудівного підприємства, принципи управління, методи управління, фінансово-економічні результати, санація, банкрутство, функції управління.

Ершова Н. Ю. Диагностика в системе антикризисного управления машиностроительными предприятиями. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2009.

Диссертационная работа посвящена актуальным проблемам теоретических, методических и прикладных аспектов диагностики в системе антикризисного управления предприятиями машиностроительной отрасли промышленности Украины.

В диссертации проведено исследование теоретических и методических подходов к экономическому содержанию основных категорий и понятий, которые отражают кризисные процессы. Представлена комплексная уточненная классификация кризисов предприятия. С позиции системного и функционального подходов обосновано градацию кризисного состояния предприятий машиностроения

на стадии дестабилизации, неорганических и органических изменений. Обобщен и дополнен теоретический базис и методический инструментарий антикризисного управления предприятием. В частности, обоснована схема структуры антикризисного управления машиностроительным предприятием на основе взаимосвязей между его объектами. Исследованы теоретические аспекты и выполнен анализ методического инструментария диагностики кризиса и возможности банкротства на примере предприятий машиностроительной отрасли.

Проведен анализ состояния и определены тенденции динамики результатов деятельности машиностроительных предприятий Украины и Харьковского региона. Систематизированы причины и особенности их кризисного состояния.

Усовершенствован методический подход к диагностике стадий кризиса предприятий машиностроения на основе синтеза методов финансового, факторного и кластерного анализа. Предложенный подход обеспечивает получение более объективной и достоверной оценки стадий кризиса предприятий машиностроения, что, в свою очередь, позволяет повысить обоснованность выбора альтернатив при принятии управленческих решений относительно направлений антикризисных мероприятий. Предложена схема экономического исследования кризисного состояния предприятия путем выделения и согласованности стадий и приемов его проведения.

Разработан методический подход к выбору антикризисных мероприятий на основе результатов диагностики стадии кризиса и ресурсных возможностей предприятия с помощью матрицы состояний, которая даёт возможность селективного подхода к выбору наиболее обоснованных и эффективных из них. Предложены рекомендации по формированию набора антикризисных мероприятий, в основу которых положено размежевание последних в зависимости от горизонтов планирования и структурированности проблем, реализация которых обеспечит обоснованность управленческих решений. Представлен методический подход к построению системы антикризисного управления предприятием, определены основные принципы, на которых она должна базироваться, а также базовые требования к деятельности самого предприятия с целью достижения эффективных результатов управления. Данный подход способствует обеспечению формирования соответствующих этапов процесса антикризисного управления с целью повышения эффективности и обоснованности управления кризисным предприятием на современном этапе.

Ключевые слова: диагностика деятельности машиностроительного предприятия, принципы управления, методы управления, финансово-экономические результаты, санация, банкротство, функции управления.

Ershova, N. U. Diagnostics in system of anti-recessionary management of the machine-building enterprises. – Manuscript.

Thesis for a scientific degree of candidate in economic sciences majoring in 08.00.04 - economics and management of enterprises (on different kinds of economic activity). National technical university «Kharkiv Polytechnic Institute». – Kharkiv, 2009.

The dissertational work is devoted to vital problems of theoretical, methodical and applied aspects of diagnostics in the system of anti-recessionary management of Ukraine's machine-building enterprises.

The research of theoretical and methodical approaches to the contents of the basic categories and concepts of anti-recessionary management has been carried out. A complex classification of crises of an enterprise is presented. The gradation of the crisis of an enterprise at different stages is proved. The theoretical basis and methodical toolkit of anti-recessionary operation of business is generalized and expanded. The structural model of anti-recessionary management of machine-building enterprises is grounded on the basis of interrelations between its objects. The methodical toolkit of crisis diagnostics and a possibility of bankruptcy are analyzed, enterprises of the machine-building branch taken as an example. The analysis of the condition of machine-building enterprises is conducted, the reasons and features of their crisis condition being systematized.

The methodical approach to the diagnostics of a crisis stage of mechanical engineering enterprises on the basis of synthesis of financial, factorial analysis methods is advanced. An approach to a choice of anti-recessionary actions based on diagnostics results of a crisis stage and enterprises' resource opportunities by means of a matrix of conditions is presented.

Key words: diagnostics of an machine-building enterprise's activity, principles of management, methods of management, financial and economic results, sanitation, bankruptcy, functions of management.

ЄРШОВА НАТАЛЯ ЮРІЇВНА

**ДІАГНОСТИКА У СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ
МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 12.02.2009 р. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Обсяг 0,9 ум.-друк. арк. Наклад 100 прим. Зам. № 43

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»
61022, м. Харків, вул. Сумська, 37.
Тел. (057) 700-53-51, 714-34-26, 771-00-92, 771-00-96.